

Συμπληρωματικά Κείμενα

Με βάση τα παρακάτω συμπληρωματικά κείμενα
οι διδάσκοντες μπορούν να δώσουν σχετικές εργασίες στους μαθητές.

Συμπληρωματικό Κείμενο 1

ΑΓΟΡΑ ΕΘΝΙΚΩΝ ΓΑΙΩΝ ΒΑΣΕΙ ΝΟΜΟΥ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΤΕΛΕΣΦΟΡΗΣΕ

Στις 26 Μαΐου 1835, μια εβδομάδα μόνο μετά την ενηλικίωση του Όθωνος και το τέλος της Αντιβασιλείας, δημοσιεύθηκε ο νόμος περί "προικοδοτήσεως" των ελληνικών οικογενειών. Ο νόμος αυτός έδινε το δικαίωμα στους αρχηγούς οικογενειών να ζητήσουν και να λάβουν από το κράτος από μια ομολογία ονομαστικής αξίας 2.000 δραχμών, αποκλειστικά για την αγορά γης. Η αγορά γίνονταν υποχρεωτικά σε δημόσιο πλειστηριασμό και αφορούσε μόνο τις εθνικές γαίες. Με την ομολογία μπορούσε να αγοραστεί ανάλογα με την ποιότητα της γης οσηδήποτε έκταση, ως το ανώτατο επιτρεπόμενο όριο των 40 στρεμμάτων. Ο αγοραστής εθνικής γης ανελάμβανε την υποχρέωση έναντι του κράτους να εξοφλήσει στα επόμενα 36 χρόνια το ποσό που αντιστοιχούσε στην αξία της, καταβάλλοντας ετησίως το 9% της αξίας αυτής, ή 180 δραχμές περίπου, αν είχε καλύψει ολόκληρη την ονομαστική αξία της ομολογίας. Εκτός των αυτοχθόνων αρχηγών οικογενειών, ανεξάρτητα από το αν είχαν πάρει μέρος ή όχι στον απελευθερωτικό αγώνα, τα οφέλη του νόμου επεκτείνονταν και σε όλους τους αλλοδαπούς και τους ετερόχθονες που είχαν πάρει μέρος στον Αγώνα και είχαν έκτοτε εγκατασταθεί στην Ελλάδα, καθώς και σε εκείνους από τους τελευταίους που δεν είχαν εγκατασταθεί στη χώρα, αρκεί να αποφάσιζαν να πράξουν τούτο μέσα στα πρώτα δύο χρόνια από τη δημοσίευση του νόμου.

Παρά τα αναμφισβήτητα πλεονεκτήματά του ο νέος νόμος απέτυχε στο σκοπό του. Ως τα τέλη Δεκεμβρίου 1840, μόνο 6.124 αρχηγοί οικογενειών είχαν κάνει χρήση των προνομίων του...

Οι μεγάλοι γαιοκτήμονες είχαν επίσης σοβαρούς λόγους να αντιπαχθούν στο νόμο διανομής των εθνικών γαιών, γιατί από παράδοση διατηρούσαν το μονοπώλιο συλλογής των αγροτικών φόρων, από τους οποίους αποκόμιζαν σημαντικά κέρδη. Γιατί μόνο αυτοί είχαν, από οικονομική και οργανωτική άποψη, τη δυνατότητα να πλειοδοτούν στους δημόσιους πλειστηριασμούς για την ενοικίαση των φόρων, να καταβάλλουν την απαραίτητη προκαταβολή στο δημόσιο με την επιδίκαση της παραχωρήσεως του δικαιώματος, και να φέρουν

σε πέρας την πολύπλοκη διαδικασία που απαιτούσε η συλλογή καθαυτή. Είχαν επομένως κάθε έννομο συμφέρον να αντιπαχθούν στο νομοθέτημα, από τη μια μεριά λόγω των νέων φορολογικών μέτρων και από την άλλη, ως ένα βαθμό, από φόβο μήπως χάσουν τους κολλήγους και ενοικιαστές των κτημάτων τους. Ήταν επομένως φυσικό να αντιπροτείνουν τη δωρεάν κατανομή της γης και μέτρα που θα μπορούσαν να εξουδετερώσουν οποιαδήποτε θετική ανταπόκριση από μέρους των κολλήγων. Αλλά οι τελευταίοι δε χρειάζονταν τέτοιου είδους αποτροπές, γιατί οι ίδιοι είχαν ήδη αρκετούς λόγους για να παραμένουν σε αδράνεια.

Με την έλλειψη ανταποκρίσεως από μέρους των αγροτών ο νόμος διανομής περιέπεσε ουσιαστικά σε αδράνεια και το κράτος περιορίσθηκε να εφαρμόσει άλλου είδους μέτρα σε σχέση με τις εθνικές γαίες, μερικά από τα οποία είχε ήδη προτείνει ο Thiersch. Στα μέτρα αυτά περιλαμβάνονταν η διεκδίκηση από το κράτος της γης που οι κάτοχοί της δεν είχαν να επιδείξουν επαρκείς τίτλους ιδιοκτησίας και η αξιοποίηση των εθνικών κτημάτων ως μορφής κεφαλαίου, λόγω ελλείψεως ρευστού χρηματικού κεφαλαίου. Αλλά και στις δύο αυτές περιπτώσεις τα αποτελέσματα ήταν μέτρια, γιατί έλλειπε η απαραίτητη διοικητική οργάνωση που θα επέτρεπε στο κράτος να προχωρήσει στην απογραφή της γης ολόκληρης της χώρας, ή να εμποδίσει την καταπάτηση των εθνικών γαιών, πράγμα που συνέβαινε άλλωστε έστω και με την ανυπαρξία τίτλων.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ', σ. 98

Συμπληρωματικό Κείμενο 2

ETE - Βιομηχανία

Έτσι, λοιπόν, στη φάση της ανάπτυξης των δραστηριοτήτων της, η ETE έδειξε κάποια ευλυγισία, μίαν ικανότητα να χρηματοδοτεί την αναπτυσσόμενη οικονομία διά μέσου, αφ' ενός των καθαρά εμπορικών χορηγήσεων - που απορροφούν το μεγαλύτερο τμήμα του ενεργητικού της - και αφ' ετέρου διά μέσου των διαφόρων πιστώσεων, βραχυπρόθεσμων και μεσοπρόθεσμων, προσαρμοσμένων στις δυνατότητες του πελάτη, ασφαλισμένων με σίγουρες αξίες. Όλα αυτά βέβαια, με μεγάλη προσεκτικότητα, στο πλαίσιο αυτού που ο Γιώργος Δερτιλής ονομάζει "συντηρητικό πνεύμα". Η Τράπεζα δεν διακινδυνεύει "ποντάροντας" στη μελλοντική δημιουργία περιουσιών, αλλά ακολουθεί το σχηματισμό τους, προχωρεί μέσα στο αυλάκι που αυτές χαράζουν.

Μέσα σε τούτο ακριβώς το πλαίσιο μπορούμε τώρα να τοποθετήσουμε τις σχέσεις της ETE με τη βιομηχανία. Ας διευκρινίσουμε αμέσως ότι η Τράπεζα δεν θα διαμορφώσει ποτέ, την περίοδο που μας ενδιαφέρει, μίαν αυστηρά βιομηχανική πολιτική, ούτε κατά τις απαρχές της εκβιομηχάνισης, ούτε μετά. Μόνο πολύ αργότερα, κατά το μεσοπόλεμο, η ETE θα αρχίσει να δεσμεύει τα κεφάλαιά της στη βιομηχανία, παρέχοντας αρχικά μακροπρόθεσμες πιστώσεις, και ύστερα συμμετέχοντας απευθείας στο μετοχικό κεφάλαιο βιομηχανικών εταιρειών. Μία τροποποίηση του καταστατικού της, που ψηφίστηκε στη Γενική

Συνέλευση των μετόχων της 8ης Μαρτίου 1871 και σκόπευε να διευρύνει το πεδίο δράσης της Τράπεζας προς ορισμένες εργασίες μιας τράπεζας επιχειρήσεων, εξουσιοδοτούσε τη Διοίκηση της ΕΤΕ να συμμετέχει σε επιχειρήσεις που είχαν στόχο την προώθηση των μεταφορών, της εμπορικής ναυτιλίας και της κινητής πίστης. Αλλά ως το 1881, τα ποσά που εμφανίζονται στους ισολογισμούς κάτω από τον τίτλο “Μετοχαί Εγχωρίων Εταιρειών” (το χαρτοφυλάκιο των τίτλων), παραμένουν καθηλωμένα στο επίπεδο των 250.000 δρχ. περίπου, ποσό που ουσιαστικά αντιπροσωπεύει τη συμμετοχή της ΕΤΕ στην Ελληνική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία, ενώ η θεαματική αύξηση του λογαριασμού αυτού κατά τη διάρκεια του 1880 οφείλεται στη συμμετοχή της ΕΤΕ στις σιδηροδρομικές επιχειρήσεις. Θα ήταν άλλωστε δύσκολο να φανταστεί κανείς, την εποχή εκείνη, την άμεση συμμετοχή της Τράπεζας σε μια βιομηχανία που ουσιαστικά αγνοεί την πρακτική των μετοχικών εταιρειών - πολύ περισσότερο δε των ανώνυμων εταιρειών. Στον τομέα αυτόν επίσης, η ΕΤΕ δεν καινοτόμησε, δεν προχώρησε γρηγορότερα από την εξέλιξη των “ηθών” του επιχειρησιακού κόσμου.

Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σσ. 170-172

Συμπληρωματικό Κείμενο 3

Η ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ

Αλλά όσο αρχαϊκή και αν είναι η βυρσοδεψία της Ερμούπολης, παραμένει το γεγονός ότι στα μέσα του 19ου αιώνα τα κατεργασμένα δέρματά της αντιπροσωπεύουν το σημαντικότερο μη αγροτικό προϊόν της Ελλάδας που εξαγεται, και ότι πουθενά αλλού στη χώρα δεν συναντούμε, την εποχή εκείνη, κάποια άλλη δευτερογενή δραστηριότητα ανάλογης κλίμακας, που να συγκεντρώνει τόσο μεγάλον αριθμό εργατών κάτω από την ίδια στέγη. Παρ’ όλα αυτά δεν μπορούμε να πούμε ότι η εκβιομηχάνιση της Ελλάδας ξεκίνησε από την Ερμούπολη. Σε τελευταία ανάλυση η “αποθήκη” του Αρχιπελάγους δεν έχει μεγάλη σχέση με την υπόλοιπη χώρα· η Ερμούπολη δεν αντλεί τα πλούτη της από τη χώρα αυτή, η βιομηχανική της ανάπτυξη δεν προκύπτει από δομικές αλλαγές της εθνικής οικονομίας. Οι πρώτες ερμούπολίτικες βιομηχανίες απευθύνονται σ’ έναν ευρύτερο χώρο, την ανατολική Μεσόγειο· αλλά η ενότητα του χώρου αυτού επρόκειτο, αργά ή γρήγορα, να διαρραγεί από τους πολιτικούς και οικονομικούς ανταγωνισμούς.

Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σ. 97

Συμπληρωματικό Κείμενο 4

ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ, Η “ΑΠΟΘΗΚΗ” ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ - Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΤΑΝΖΙΜΑΤ

Η Ερμούπολη ζει, λοιπόν, από το εμπόριο και τη ναυτιλία. Ωστόσο η κατάστασή της αποτελεί εξαίρεση, η ευημερία της είναι συγκυριακή, όπως ήταν συγκυριακές και οι συνθήκες που τη δημιούργησαν. Ήδη από τη δεκαετία του 1840 η πόλη ζει

σε ένα κλίμα προσωρινότητας, υπό διαρκή αναστολή κατά κάποιο τρόπο. Από μια άποψη ο ρόλος της στο δίκτυο των ανταλλαγών παρατείνει την ένταξη της Ελλάδας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, προϋποθέτει και συντηρεί την εύθραυστη ισορροπία ενός γεωγραφικού και οικονομικού χώρου που ήταν κάποτε ενιαίος, μια ισορροπία όμως που η πολιτική ρήξη τείνει να ανατρέψει. Την Ερμούπολη την απειλεί τόσο η βούληση του νέου κράτους να ξεκόψει από τον παλιό κόσμο, με τη νομοθεσία του, με τις υγειονομικές διατάξεις του, με τα τελωνεία του, όσο και οι απόπειρες εκσυγχρονισμού της Αυτοκρατορίας, που κινδυνεύουν να αχρηστεύσουν τα πλεονεκτήματά της. Η μεταρρύθμιση του Τανζιμάτ και της τελωνειακής νομοθεσίας, οι συμβάσεις που υπογράφουν οι Οθωμανοί με τις ευρωπαϊκές χώρες, “προκάλεσαν στους εμπόρους φόβους για το μέλλον της πόλης τους. Αρκετοί σκέπτονται κιόλας να περάσουν στην Τουρκία...”. γιατί “οι έμποροι που είναι εγκατεστημένοι στην Τουρκία, επειδή δεν έχουν πια να φοβούνται τις αυθαιρεσίες των πασάδων (...) αρχίζουν να εισάγουν απευθείας από την Ευρώπη τα εμπορεύματα που περνούσαν ως τώρα από τις ελληνικές αποθήκες...”. Αυτό είναι άλλωστε αναπόφευκτη συνέπεια της οικονομικής ανάπτυξης στην ευρύτερη περιοχή, που επίσης απειλεί να αχρηστεύσει το ρόλο του ενδιάμεσου που παίζει η Ερμούπολη. Όπως η πρόοδος της τεχνολογίας απειλεί το άλλο στοιχείο της δύναμής της: η ιστιοπλοία είναι πράγματι καταδικασμένη.

Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σ. 87

Συμπληρωματικό Κείμενο 5

ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΒΙΟΥ

Στο πλαίσιο αυτής της δηλωμένης επιθυμίας για εκσυγχρονισμό, για επιτάχυνση της “προόδου”, μπορούμε να τοποθετήσουμε, και να κατανοήσουμε, τη βοήθεια που πρόσφερε το κράτος· βοήθεια που δεν πρέπει βέβαια να θεωρηθεί ως δράση συστηματική, συντονισμένη και οργανωμένη. Το κράτος είχε ήδη εκπληρώσει τις δικές του υποχρεώσεις στο θεσμικό επίπεδο. Είχε δηλαδή εξασφαλίσει τις απαραίτητες για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων θεσμικές προϋποθέσεις με την καθιέρωση της ατομικής ιδιοκτησίας, της ελευθερίας της επιχείρησης και της ελεύθερης κυκλοφορίας των συντελεστών της παραγωγής. Από κει και πέρα, και ανάλογα με τα αιτήματα που της απευθύνονται, η διοίκηση απαντά, μέσα στα περιθώρια των δυνατοτήτων της, με τη βραδύτητα μιας ασυγχρόνιστης ακόμα μηχανής και με τρόπο που αποκαλύπτει συχνά τις αντιφατικές απόψεις των αρμοδίων για το ρόλο του κράτους στην οικονομική ζωή.

Τέτοιες αντιφάσεις είναι έκδηλες, για παράδειγμα, στη στάση των υπευθύνων απέναντι στα προνόμια που ζητούν οι περισσότεροι επιχειρηματίες (είναι η περίπτωση των 12 σχεδίων). Οι αντιφάσεις αυτές αντικατοπτρίζουν τις αποκλίνουσες τάσεις που υπάρχουν στο εσωτερικό των ηγετικών ομάδων σχετικά με τη φύση του καθεστώτος που διαμορφώνεται εκείνη τη στιγμή·

αντανακλούν επίσης τα ανταγωνιστικά ρεύματα του φιλελευθερισμού και του προστατευτισμού που αντιπαράθενται στην Ευρώπη την ίδια εποχή. Έτσι στα 1834, τον καιρό της Αντιβασιλείας, ενώ το ζητούμενο “μονοπώλιο” παραχωρείται καταρχήν στον Φεράλδι, οι αρχές φροντίζουν να του διευκρινίσουν ότι αφορά αποκλειστικά το είδος του εργοστασίου που έχει σκοπό να ιδρύσει και όχι τα ίδια τα προϊόντα. Ένα χρόνο αργότερα η πρώτη απάντηση του Όθωνα στον Δουρούτη είναι αρνητική, και με τρόπο κατηγορηματικό, όσον αφορά το ζητούμενο αποκλειστικό προνόμιο: “η ελεύθερα βιομηχανία (...) ηνωμένη με την ελευθέραν ιδιοκτησίαν και το αδέσμευτον εμπόριον, θέλει ανοίξει τας ανεξαντλήτους πηγάς του εθνικού πλούτου. Κάθε περιορισμός (...) αντιμάχεται παντάπασιν εις τας ορθάς αρχάς της Πολιτικής Οικονομίας”. Ωστόσο λίγους μήνες αργότερα ο τόνος θα αλλάξει και πάλι.

X. Αγριαντώνη, ό.π., σσ. 22-25

Συμπληρωματικό Κείμενο 6

ΜΙΑ ΧΟΥΦΤΑ ΠΟΛΕΙΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΝΟΥΝ ΤΟ 66% ΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ 82% ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ (Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΣΤΑ 1875)

Η γεωγραφική κατανομή του δυναμικού της βιομηχανίας μας αποκαλύπτει την εξέχουσα θέση που κατέχουν, στο σύνολο, μια χούφτα πόλεις, οι οποίες συγκεντρώνουν το 66% των εγκαταστάσεων και το 82% των εργατών· μας αποκαλύπτει ακόμα τις διαφορές στη δομή της βιομηχανίας, από τη μια πόλη στην άλλη (η κατανομή δίνεται και πάλι εδώ σε ποσοστά).

Πόλη ή ομάδα πόλεων	Καταστήματα (%)	Ιπποδύναμη (%)	Εργάτες (%)	Μέση ιπποδύναμη (ΑΙ ανά κατάσταση)	Μέσο μέγεθος (εργάτες ανά κατάσταση)
Πειραιάς	28,0	40,0	34,0	25	54
Ερμούπολη	13,1	13,8	25,4	18,5	86
Πάτρα	12,2	9,3	8,2	13	30
Αθήνα	7,5	6,5	5,3	15	31
Καλαμάτα	<u>5,6</u>	<u>3,7</u>	<u>9,5</u>	11,5	76
Σύνολο (5 πόλεις)	66,4	73,6	82,4	19	55
Επτάνησος (4 πόλεις)	11,2	11,5	6,7	18	26
Άλλες πόλεις (15)	<u>22,4</u>	<u>14,9</u>	<u>10,9</u>	11,5	14
	100,0	100,0	100,0		
Σύνολο σε απόλυτους αριθμούς	107	1857-1890	4753-4858	17,5	45

X. Αγριαντώνη, ό.π., σ. 210

Συμπληρωματικό Κείμενο 7

“ΜΕΤΑΠΡΑΤΙΚΕΣ” ΑΣΤΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ο μεταπρατισμός και η υπανάπτυξη των περιφερειακών χωρών δεν είναι φαινόμενο “αυτογενές”, αλλά επιβλήθηκε από τις βιομηχανικές μητροπολιτικές χώρες για λόγους που συνδέονται άμεσα με τα ζωτικά συμφέροντα ανάπτυξης των καπιταλιστικών οικονομιών τους. Η καθυστέρηση των περιφερειακών χωρών δεν οφείλεται - όπως μέχρι τώρα λαθεμένα υποστηριζόταν - στις φεουδαρχικές δομές τους, αλλά οι “φεουδαρχικές” δομές τους απορρέουν απ’ την οικονομική τους εξάρτηση. Οι αστικές τάξεις των χωρών αυτών διαμορφώνονται πριν από την ανεξαρτοποίηση σαν “μεταπρατικές”, και βρίσκονται σε σχέση απόλυτης εξάρτησης από τα καπιταλιστικά συμφέροντα των βιομηχανικών μητροπολιτικών χωρών, με τις οποίες, για λόγους ιστορικούς και οικονομικούς, συνδέονταν ιδιαίτερα.

Β. Φίλια, ό.π., σ. 84

Συμπληρωματικό Κείμενο 8

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ: Η ΜΕΤΑΞΟΚΛΩΣΤΙΚΗ

Η ΒΥΡΣΟΔΕΨΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ

Για την Ελλάδα, η μεταξοκλωστική είναι πράγματι η πρώτη βιομηχανία, με την έννοια μιας συστηματικής μεταποιητικής δραστηριότητας που στεγάζεται, για πρώτη φορά, σε συγκεντρωμένες μονάδες παραγωγής, που εισάγει δηλαδή στη χώρα το εργοστασιακό σύστημα. Ωστόσο δεν μπορούμε να μιλήσουμε ακόμα περί απαρχών εκβιομηχάνισης. Το φαινόμενο είναι εντοπισμένο, περιορισμένο στον γεωγραφικό και οικονομικό χώρο, και δεν συνεπάγεται ουσιαστικούς μετασχηματισμούς της οικονομικής και κοινωνικής δομής. Κυριαρχεί άλλωστε η εμπορική του διάσταση. Στην ουσία, τα εργοστάσια αυτά είναι έργο εμπόρων (μεταξιού και κουκουλιών μεταξύ άλλων), για τους οποίους η επιτόπου κατεργασία είναι ένα συμπλήρωμα της εμπορικής δραστηριότητας, ίσως μια εναλλακτική λύση προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι μεταπτώσεις των τιμών ή η μείωση της ζήτησης των πρώτων υλών στην αγορά. Όπως ακριβώς και μια άλλη βιομηχανία που αναπτύσσεται την ίδια εποχή, δηλαδή η βυρσοδεψία της Ερμούπολης, πρόκειται για δραστηριότητα παραπληρωματική του μεγαλεμπορίου. Η “βιομηχανική της διάσταση” θα γίνει κυρίαρχη την εποχή της “απογείωσης” της βιομηχανίας, φαινομένου πολύ ευρύτερης εμβέλειας, το οποίο χρονολογείται από το τέλος της δεκαετίας του 1860 - πρώτο μισό της δεκαετίας του 1870. Επτά νέα μεταξουργεία θα ιδρυθούν τότε, χάρη στην πρωτοβουλία μιας κοινωνικής ομάδας που διαφέρει αισθητά από εκείνη των μεγαλεμπόρων ή των αλλοδαπών μεμονωμένων επιχειρηματιών.

Χ. Αγγριαντώνη, ό.π., σ. 60

Συμπληρωματικό Κείμενο 9

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΥΟ ΝΕΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΑΠΟ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Από την άλλη μεριά, στα 1873/74 ιδρύονται δύο νέες τράπεζες, η Γενική Πιστωτική και η Βιομηχανικής Πίστεως, τράπεζες επιχειρήσεων (*banques d' affaires*) που προωθούν Έλληνες της διασποράς που έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα.

Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σ. 160

Συμπληρωματικό Κείμενο 10

ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ

Τα εργατικά ατυχήματα στα εργοστάσια τροφοδοτούν τακτικά την ειδησεογραφία του τύπου της εποχής. Στις 4 Μαΐου 1884, η εφημερίδα Ακρόπολις, αναγγέλλοντας “και άλλου εργάτου δυστύχημα” (ακρωτηριασμός χεριού από μηχανή), όπως και στο φύλλο της προηγούμενης (“εργάται καθ’ εκάστην κόπτουσιν τους δακτύλους των εις τας μηχανάς”), ζητά να “ψηφισθή νόμος περί δυστυχημάτων εκ του επαγγέλματος”. Μολαταύτα, ο πρώτος νόμος τέτοιου τύπου δεν επρόκειτο να ψηφισθεί παρά μόνο το 1901, και δεν αφορούσε παρά μόνο τους μεταλλωρύχους. Εργατική νομοθεσία άξια του ονόματος αυτού άρχισε να εφαρμόζεται μόνο μετά το 1910 (βλ. σχετικά Γ. Χαριτάκης, ό.π., σ. 116-117 και Δ. Καλλιτσουνάκης, Πολιτική επιστήμη, Αθήνα 1925, σ. 168-170).

Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σ. 199

Συμπληρωματικό Κείμενο 11

ΔΑΝΕΙΟ ΤΟΥ 1924

Την 4ην Δεκεμβρίου 1924 υπεγράφη εις το Λονδίνον μεταξύ του Έλληнос πρεσβευτού Δ. Κακλαμάνου και του διοικητού της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος Αλ. Διομήδη, αφ’ ενός και του Άγγλου τραπεζίτου Χάμπρο, αφ’ ετέρου, σύμβασις προς έκδοσιν δανείου δια το ποσόν των 12.300.000 χρυσών λιρών Αγγλίας. Το δάνειον τούτο εξεδίδετο βάσει των αποφάσεων της 29ης Σεπτεμβρίου 1923 και της 19ης Σεπτεμβρίου 1924 της Κοινωνίας των Εθνών. Το δάνειον ανελήφθη προς δημοσίαν εγγραφήν δια το ποσόν των 7,5 εκατομμυρίων λιρών υπό των αγγλικών Τραπεζών, δια το ποσόν των 2.300.000 αγγλικών λιρών υπό των εν Νέα Υόρκη αμερικανικών Τραπεζών και δια το ποσόν των 2,5 εκατ. αγγλικών λιρών υπό των ελληνικών Τραπεζών. Οι όροι υπό τους οποίους συνήφθη το δάνειον ήσαν: Τιμή εκδόσεως ωρίσθη 88%, τόκος 7%, χρόνος εξοφλήσεως 40 έτη.

Γρ. Δαφνή, ό.π., σσ. 268, 269

Συμπληρωματικό Κείμενο 12

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΑΠΟ ΑΛΣΑΤΙΑ - ΛΩΡΑΙΝΗ, ΚΡΗΤΗ

Οι Κρήτες που εγκατέλειψαν το νησί για να διαφύγουν τους διωγμούς και τα αντίποινα κατά την κρητική εξέγερση και τον πόλεμο του 1866/69, άρχισαν να καταφθάνουν μαζικά στον Πειραιά το καλοκαίρι του 1867. Από τον Αύγουστο ως τον Νοέμβριο του χρόνου εκείνου αποβιβάστηκαν στο λιμάνι, σύμφωνα με τον γάλλο πρόξενο, περίπου 23.000 άτομα, που μεταφέρονταν με καράβια ρωσικά γαλλικά και ιταλικά. Στο τέλος του χρόνου, ο ίδιος πρόξενος εκτιμά σε 55.000 τον συνολικό αριθμό των Κρητών που έχουν καταφύγει στην Ελλάδα (ΑΜΑΕ, *Le Piree*, τ. 1, 2 Νοεμβρίου και 2 Δεκεμβρίου 1867). Στις αρχές του 1869, σύμφωνα με μια πρόχειρη, επίσημη όμως στατιστική, οι Κρήτες πρόσφυγες ήταν περίπου 35.000 (Μέριμνα, 18 Φεβρουαρίου 1869). Ορισμένοι εγκαταστάθηκαν στη Σύρα ή στη Μήλο, άλλοι στην Καλαμάτα (Μέριμνα, 26 Σεπτεμβρίου 1867) οι περισσότεροι όμως συγκεντρώθηκαν στον Πειραιά και την Αθήνα, όπου μάλιστα δημιουργήθηκαν προβλήματα τροφοδοσίας: τον Αύγουστο 1867 στην πρωτεύουσα έλλειψε το ψωμί (ό.π.). Η κυβέρνηση ανέλαβε υπό την προστασία της όσους πρόσφυγες δεν στεγάστηκαν σε συγγενείς ή φίλους. Με το τέλος των εχθροπραξιών (αρχές 1869), οι περισσότεροι Κρήτες επέστρεψαν στην πατρίδα τους (Μέριμνα, 4 Μαρτίου 1869). Φαίνεται όμως ότι αρκετοί έμειναν στην Ελλάδα. Ο Αθανάσιος Βολωνάκης, ο νηματοουργός από την Κρήτη, ήταν ένθερμος πατριώτης. Ήταν μέλος της επιτροπής για τη περιθάλψη των προσφύγων που δημιουργήθηκε στον Πειραιά, στο τέλος του 1867 (στην οποία μετέχουν και οι Θ. Ρετσίνας, Ι. Δημόκας και ο δήμαρχος του Πειραιά Τρ. Μουτσόπουλος) (Μέριμνα, 6 Οκτωβρίου 1867). Αργότερα, κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο, θα στρατολογεί εθελοντές για να τους στείλει με δικά του έξοδα στα θεσσαλικά σύνορα (ΑΜΑΕ, *Le Piree*, τ. 2, 31 Ιανουαρίου 1878). Είναι λοιπόν λογικό να υποθέσουμε ότι η ίδρυση του νηματοουργείου του, το 1869, συνδέεται άμεσα με την παρουσία των συμπατριωτών του προσφύγων στην πόλη. Τέλος, όσον αφορά την “εξωτερική” συνεισφορά εργατικού δυναμικού, ας αναφέρουμε το παράδειγμα του υαλουργείου που ιδρύθηκε στον Πειραιά το 1872, και “του οποίου οι εργάτες είναι σχεδόν όλοι πρόσφυγες από την Αλσατία και τη Λωρραίνη που επέλεξαν τη γαλλική υπηκοότητα...” (ΑΜΑΕ, *Le Piree*, τ. 1, 24 Δεκεμβρίου 1872). Ανάλογο φαινόμενο παρατηρείται και στην Ερμούπολη, όπου “ορισμένος αριθμός γάλλων εργατών ήρθαν να εγκατασταθούν εδώ (...) καθώς δημιουργούνται στην πόλη νέα βιομηχανικά καταστήματα και μάλιστα υαλουργεία...” (ΑΜΑΕ, *Syra*, τ. 8, 18 Σεπτεμβρίου 1873).

Χ. Αγριαντώνη, ό.π., σσ. 193-194

Συμπληρωματικό Κείμενο 13

ΑΠΟΞΗΡΑΝΣΗ ΛΙΜΝΗΣ ΚΩΠΑΪΔΑΣ

Την 15ην Δεκεμβρίου 1930 κατά τη συζήτηση στη Βουλή του Κωπαϊδικού ζητήματος ο αρχηγός της Δημοκρατικής Ενώσεως επετέθη δριμύτητα κατά της ξένης Εταιρείας που ανέλαβε την εκμετάλλευση των 200.000 στρεμμάτων της Κωπαϊδας λίμνης που αποξηράνθηκε κάτω από τον όρο να προβή σε

πρότυπες καλλιέργειες με επιστημονικά μέσα για διδασκαλία και των χωρικών, δεν έκαμε όμως τίποτε περιορισθείσα μόνο στην καλλιέργεια βάμβακος για λόγους κερδοσκοπικούς εκμεταλλεόμενη και τους καλλιεργητές. Είναι γνωστόν, είπεν, ότι όπου ο καλλιεργητής δεν είναι ιδιοκτήτης δεν μπορεί να αναπτυχθή το απαιτούμενον δια την καλλιέργειαν ενδιαφέρον όπως γίνη μεγαλύτερα και καλύτερα εκμετάλευση της γης. Δια τούτο υποστηρίζουμε όχι μόνον από κοινωνικής αλλά και από οικονομικής απόψεως ότι επιβάλλεται παντού η γη ν' ανήκει εις εκείνους που την καλλιεργούν.

Σε συνέχεια ο Παπαναστασίου ζητεί την απαλλοτρίωση του κτήματος και τη διανομή αυτού στους καλλιεργητές.

Στο σημείο τούτο ο πρωθυπουργός Βενιζέλος θυμώνει και λέγει ότι ο Παπαναστασίου θέλει να του επιβάλει τις ιδέες του ενώ το ζήτημα θα εξετασθή από κοινοβουλευτικήν επιτροπήν. Και ο αρχηγός της Δημοκρατικής Ενώσεως απαντά ότι η Επιτροπή "ουδεμίαν λύσιν θα φέρει ενώ η μόνη δίκαια λύσις είναι να γίνουν οι καλλιεργηταί ιδιοκτήται της Κωπαΐδος".

Ο Βενιζέλος εξοργίζεται και βγαίνει έξω από την αίθουσα ενώ ο Παπαναστασίου λέγει:

Ο πρόεδρος της κυβερνήσεως δεν έχει δικαίωμα να απέρχεται καθ' ον τρόπον συνηθίζει όταν γίνεται κριτική των απόψεών του.

Έπρεπε να εννοήση εν τούτοις ότι ευρισκόμεθα εις μίαν Δημοκρατίαν και έχομεν το δικαίωμα να ομιλώμεν όμοιος προς όμοιον εις αυτήν την αίθουσαν εδώ.

Ν. Σ. Καστρινού, Αλ. Παπαναστασίου, Ο αναμορφωτής και η δημοκρατία, εκδ. Μπάυρον, σσ. 196-197

Συμπληρωματικό Κείμενο 14

ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Επιπλέον, οι ιδιοκτήτες των θεσσαλικών κτημάτων ήταν έλληνες τραπεζίτες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι είχαν αγοράσει πρόσφατα τα κτήματα από τους Τούρκους που τα εγκατέλειπαν με βιασύνη. Οι άνθρωποι αυτοί - οι Ζαρίφης, Ζωγράφος, Συγγρός, Μπαλτατζής, Μαυρογορδάτος και άλλοι - ήταν ακριβώς εκείνοι που εξασφάλιζαν την τοποθέτηση των ελληνικών χρεωγράφων στο εξωτερικό, οι άμεσοι κάποτε πιστωτές του κράτους, οι ιδρυτές των νέων τραπεζών στην Ελλάδα (από τις οποίες η πιο πρόσφατη - 1881 - ήταν ακριβώς η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας), οι χρηματοδότες πολλών δημοσίων έργων και σιδηροδρόμων. Για όλους αυτούς τους λόγους και οι κατοπινές κυβερνήσεις έκαναν την ίδια επιλογή, αφού καμιά αγροτική μεταρρύθμιση δεν έγινε στη Θεσσαλία πριν από τις αρχές του 20ου αιώνα.

Χ. Αγγριαντώνη, ό.π., σ. 283

Συμπληρωματικό Κείμενο 15

ΔΑΝΕΙΑ

Δεν είναι τυχαίο ότι το 1878, στο Συνέδριο του Βερολίνου, η Ελλάδα, αποκλεισμένη ως τότε και επί πέντε σχεδόν δεκαετίες, από τα ξένα χρηματιστήρια και από την εγγυητική κάλυψη των Μεγάλων Δυνάμεων, υποχρεώθηκε να προχωρήσει σε διακανονισμό των παλαιών χρεών της (δάνεια του 1824, 1825 και 1832), για να μπορέσει να έχει επιτέλους πρόσβαση στα εν λόγω χρηματιστήρια και στον “πακτωλό” των εξωτερικών δανείων. Υπάρχει κάποια σύμπτωση, για να μην πούμε συνενοχή, ανάμεσα στην ανάγκη του ελληνικού κράτους να εξασφαλίσει χρηματοδότηση και στην έγνοια των Ευρωπαίων να απασχολήσουν τα αδρανή κεφάλαιά τους. Κατά τον ίδιο τρόπο είναι κοινές οι ευθύνες για τις καταχρήσεις που έγιναν τόσο από την πλευρά των πιστωτών (βλέπε π.χ. τους όρους έκδοσης των δανείων ή την “ευκολία” με την οποία τα δάνεια συσσωρεύονται), όσο και από την πλευρά των πιστούχων κυβερνήσεων, στο θέμα της διαχείρισης των δανείων. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, αν η υπέρμετρη επιβάρυνση του δημόσιου χρέους οδήγησε αναπόφευκτα “εις την οδόν την ευθέως άγουσαν εις την εν Κωνσταντινουπόλει και εν Αιγύπτω συστηματοποιηθείσαν χρεωκοπίαν”, όπως είχε προβλέψει από το 1879 ο Ιωάννης Σούτσος, δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε από την άλλη πλευρά, πως θα ήταν δυνατό να πραγματοποιηθούν, χωρίς τα εξωτερικά δάνεια, ορισμένα δημόσια έργα ή η αναδιοργάνωση του στρατού που ανέλαβαν οι κυβερνήσεις της εποχής.

X. Αγριαντώνη, ο.π., σ.σ. 258, 259

Συμπληρωματικό Κείμενο 16

ΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΕΡΓΑΣΜΕΝΩΝ ΔΕΡΜΑΤΩΝ

Πιο θεαματική απ’ όλες τις άλλες είναι η πτώση των εξαγωγών των κατεργασμένων δερμάτων· εδώ είναι κυρίως που η αδυναμία των ελλήνων κατασκευαστών να διαφοροποιηθούν αισθητά από την παραδοσιακή βιοτεχνία της ευρύτερης περιοχής αποδεικνύεται αποφασιστικός παράγοντας. Πράγματι οι μέθοδοι κατεργασίας δεν διαφέρουν ουσιαστικά, ανάμεσα στα μεγάλα καταστήματα της Ερμούπολης και τα άλλα μικρότερα βυρσοδεμεία που φυτρώνουν λίγο - πολύ παντού, κατά τη δεκαετία του 1880, στα νησιά του Αιγαίου, και κυρίως στη Χίο, τη Σάμο και τη Μυτιλήνη. Έτσι, αν οι δύο απότομες κάμψεις της καμπύλης των εξαγωγών (στα 1866-70 και στα 1876-81) οφείλονται στα πολιτικά γεγονότα, η μακροπρόθεσμη πτωτική τάση τους μαρτυρεί τη σταδιακή απώλεια των αγορών της Μικράς Ασίας, της Μέσης Ανατολής, της Βουλγαρίας - Ρωμυλίας και της Αλβανίας, προς όφελος των ανερχόμενων βιομηχανιών της Χίου - Σάμου, αλλά και της Αλεξάνδρειας. Το γεγονός ότι τα βυρσοδεμεία της Ερμούπολης παράγουν δέρματα καλύτερης ποιότητας, δεν μετράει και πολύ για τους καταναλωτές της περιοχής. Από την άλλη μεριά, οι εξαγωγές δερμάτων στη Ρουμανία, που απορροφούσε μεταξύ 1877 και 1882 το 25-33% του συνόλου των εξαγωγών, εκλείπουν εντελώς “ένεκα του επιβληθέντος βαρέος δασμού” (από τα μέσα της δεκαετίας του 1880).

(Γενικότερα, η μείωση των ανταλλαγών με τη χώρα αυτή αποδίδεται επίσης και στην παρακμή, αριθμητική και οικονομική, των ελληνικών παροικιών που άνθιζαν κάποτε στα αστικά κέντρα των παραδουνάβιων περιοχών.)

X. Αγριαντώνη, ό.π., σσ. 267-268

Συμπληρωματικό Κείμενο 17

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1875

Έτσι στα 1875 λειτουργούσαν 89 ατμοκίνητα εργοστάσια με δύναμη 1887 ίππων, κατανεμημένα σε 23 πόλεις. Είχαν στοιχίσει 26.000.000 δρχ. περίπου, απασχολούσαν 7.342 εργάτες και επεξεργάζονταν γεωργικά κυρίως προϊόντα αξίας 42.000.000, τα οποία μεταποιούσαν σε προϊόντα αξίας 51.000.000. Τα κυριότερα ήταν κλωστήρια βάμβακος και κατασκευής νημάτων, υφαντουργεία, βυρσοδεψεία, αλευρόμυλοι, ελαιοτριβεία, μηχανουργεία και οινοποιεία. Απ' αυτά τα κλωστήρια και τα οινοποιεία, ιδίως τα τελευταία, πραγματοποιούσαν σημαντικές εξαγωγές στο εξωτερικό. Κατά τα τελευταία 10 χρόνια κινούνται ζωηρά και τα νεκρά άλλοτε μεταλλεία, τα οποία απασχολούν 2.000 εργάτες και εξαγουν κάθε χρόνο μεταλλεύματα σε φυσική ή τετηγμένη κατάσταση.

A. Βακαλόπουλου, ό.π., σ. 285

Συμπληρωματικό Κείμενο 18

ΠΩΣ Ο ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΕΠΕΤΥΧΕ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΩΝ ΚΑΚΟΠΟΙΩΝ

Προ μιας καταστάσεως εκρύθμου υποσχομένης τα χείριστα, ο Γ. Θεοτόκης διενοήθη και επέτυχε παράδοξον τινά τρόπον εξόδου εκ της χώρας μεγίστου μέρους των κακοποιών. Ηνοίγετο τότε εν Ελλάδι η θύρα της προς τας Ηνωμ. Πολιτείας μεταναστεύσεως, δια μυστικών δε οδηγιών προς τους νομάρχας του κράτους και τας αστυνομικάς διευθύνσεις συνεστήθη μωπία προς τους εξερχομένους της χώρας κακοποιούς πολίτας ή αγρότας, εξαιρεθέντων των δεδηλωμένων κακούργων και των επικεκηρυγμένων ληστών. Την απόφασιν ταύτην απεδέχθη κατά σιωπηράν ανοχήν και ο Θ. Δεληγιάννης, ούτω δε μέγα μέρος κακοποιών, ιδία φυγοστράτων, φυγοδίκων και φυγοποιών εξήλθον της Ελλάδος και υπαχθέντες υπό την αυστηρότητα νομοταγών πολιτειών απέβησαν οι πλείστοι διά της εργασίας των παράγοντες σημαντικής ευημερίας ικανών περιφερειών της ιδιαίτερας των πατρίδος και δημιουργοί διά του πολλαπλασιασμού μιας πλουτοφόρου πηγής εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου.

Γ. Κορδάτου, ό.π., σσ. 18-19